

████████████████████

CARACTERÍSTIQUES SOCIALS I FORMES D'ACCIÓ
A BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA

MARINA SUBIRATS

Sociòloga, Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

Introducció.

1. El sistema social i distribució en l'espai.

2. Els trets comuns o la població de l'àrea a mitjan anys vuitanta.

3. Les diferències de posició: principals factors que les generen.

3.1. Les diferències d'accés als diversos recursos.

3.2. Renda i lloc d'origen.

3.3. Les diferències per raó d'edat i de sexe.

4. Els sistemes d'acció i de relació: els grups ideològicament hegemònics.

CARACTERÍSTIQUES SOCIALS I FORMES D'ACCIÓ DE BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA

Introducció

Em demaneu que col·labori en un cicle destinat a «Pensar la ciutat». ¿I què és, pensar la ciutat, des de la sociologia?. Crec que no pot ser altra cosa que anticipar la ciutat futura des de l'anàlisi de la ciutat present, tractant de veure, més enllà de l'estricta descripció de situacions, les tendències de les diverses forces socials, els seus mecanismes d'acció i les seves possibilitats, tractant, en una paraula, de descriure els actors socials i les normes que regeixen els seus intercanvis. Bé, però, ¿qui són aquests actors socials en la Barcelona d'avui? Permeteu-me una curta reflexió sobre la manera com se'ns presenten, abans d'entrar en matèria.

Un dels temes recurrents de la sociologia, que correspon també a una pregunta de la societat actual, és el del manteniment o desaparició de les classes socials. Òbviament, sovint és un fals problema: tot depèn de com definim les classes. Si per classes entenem la configuració de grups amb projectes polítics i culturals diferents, podem dir que ens trobem en un moment de poca visibilitat de les classes socials a Barcelona. Hi ha una escassa configuració de les classes socials com a grups organitzats amb certa autonomia i amb capacitat d'acció; és a dir, les classes —sobretot aquelles classes característiques del capitalisme que va descriure Marx, la burgesia i el proletariat— tenen poca presència a la ciutat com a actors amb projectes propis, protagonistes d'un conflicte i portadors d'una visió polaritzada del nostre marc col·lectiu. No em refereixo, evidentment, a l'àrea de la producció econòmica, sinó a la de la producció d'unes formes de vida i d'un marc ciutadà físic, moral i cultural. D'aquí, de la manca de protagonisme d'aquests grups, se'n deriva la manca d'una estructura social visible, la impressió d'atomització de la societat que trobem en la majoria de reflexions. És a dir, es fa difícil estudiar la ciutat a partir de l'acció dels diversos grups socials, o com a reflex de la seva presència. Tractar d'endevinar els trets de la ciutat futura, les possibles línies de desenvolupament, a partir de la descripció dels grups socials, és en aquest moment una tasca complicada, perquè no tots els

actors tenen el mateix protagonisme, ni disposen de la mateixa megafonia per a fer-se escoltar.

També s'ha dit, en sociologia, que les classes socials desapareixen però són substituïdes per altres tipus de grups: els joves, les dones, els pobres, els vells, etc.; i és cert que en molts aspectes aquests grups presenten una coherència derivada d'un conjunt de condicions comunes, que per tant poden ser també generadores d'interessos comuns als individus que hi pertanyen. De nou cal dir que, aquests grups, en aquest moment —i cal subratllar el fet conjuntural, perquè això pot variar en altres moments— no són, en tant que grups, definidors de la ciutat; tenen una escassa possibilitat de generar espais, hàbits, o infraestructures ciutadanes.

Ara bé, ¿implica això que no existeixen les classes, o els grups d'edat i sexe, com a col·lectius diferenciats?. Res d'això: hi ha, efectivament, grups en situacions diferenciades, que generen, per tant, demandes diferenciades. Per dir-ho en termes clàssics: hi ha classes en si, com hi ha altres grups en si, dels quals podem descriure la situació i característiques justament en termes diferencials. No tothom té el mateix accés a la producció, a l'apropiació, a la reproducció, a la consolidació de les seves posicions. Si l'objectiu que es proposen les institucions és el d'una ciutat més igualitària, la descripció de les diferències és allò que pot permetre actuacions correctores que tendeixin a aconseguir-la.

Així doncs, per parlar de la societat barcelonina, ens cal descriure un conjunt de trets comuns i no comuns a la seva població. Per tal d'ordenar l'exposició, em referiré a quatre aspectes d'aquesta societat, que m'ha semblat útil de debatre amb vosaltres:

- 1) El sistema social: distribució en l'espai
- 2) Els trets comuns a mitjan anys vuitanta
- 3) Les diferències de posició i els principals factors que les generen
- 4) Els sistemes de relació i d'acció: els grups ideològicament hegemònics.

Per tal de tractar aquests temes m'he basat sobretot en els resultats de l'Enquesta Metropolitana 1986. Malauradament es tracta d'un conjunt de dades ja una mica antigues, que no permeten de veure els canvis que s'han produït en els anys més recents. Amb tot, es poden fer algunes hipòtesis relatives als desenvolupaments que s'han produït o es poden produir: la realització de l'Enquesta Metropolitana aquest any ens permetrà, espero, veure si es confirmen o no aquestes hipòtesis.

1. El sistema social: distribució en l'espai

Malgrat l'evident dificultat que comporta parlar de la unitat d'un sistema social, donada l'elevada interrelació que existeix entre fenòmens que es produeixen en àmbits geogràfics diversos, podem preguntar-nos pels límits socials de la ciutat de Barcelona. De fet, tant per les dades de l'Enquesta com a través d'altres fonts, sabem que el municipi de Barcelona és només un fragment —sens dubte el més important numèricament— del sistema social local. Tant des del punt de vista laboral com comercial, simbòlic i de lleure, Barcelona fa les funcions de centre per a una població que viu en un àrea geogràfica molt més extensa. Però, des del punt de vista de l'estructura social, Barcelona no és un fragment homogeni respecte d'aquest territori més ampli, sinó que concentra les classes altes i mitjanes, així com també la població més catalanitzada i la més vella. La comparació entre Barcelona i els 26 municipis que formaven l'antiga àrea metropolitana ens mostra la distribució segons categories socio-econòmiques del cap de família (Taula 1).

Podem observar que es tracta d'una composició social, per tant, molt diferent en els dos fragments del territori, fet que òbviament té un gran nombre de conseqüències. ¿Quines són les més previsible per a Barcelona-ciutat? En la mesura en què es desenvolupa una societat de serveis, i es produeix una tendència de creixement de les classes mitjanes, es va produint una remodelació i homogeneïtzació de la ciutat; una certa tendència a més igualtat econòmica, o, per a ser més exactes, a la disminució numèrica de les classes baixes; l'augment del nivell d'estudis; el

Taula 1

Distribució de les llars per categoria socio-econòmica del cap de família, segons zones de habitatge (en percentatges)

	Cat. altes	Cat. mitjanes	Cat baixes	No resp.
Barcelona	83,5	70,9	45,6	31,9
Resta àrea	16,5	29,1	54,5	60,9
Total	(713)	(1608)	(2469)	(119)
%	100	100	100	100

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús. MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990). *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol 1: Informe general*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans. 2ª edició revisada.

creixement de l'exigència de millor qualitat de vida. Encara que pugin quedar certs sectors de pobresa extrema, la tendència previsible apunta cap a una homogeneïtzació basada en l'exportació cap a l'àrea dels grups econòmicament més febles i, per tant, al decreixement de les diferències intraurbanes i al creixement de les diferències interurbanes. Aquest fenomen pot quedar en part compensat pel manteniment a Barcelona d'una població vella, amb nivells de renda més baixos perquè provenen de pensions.

Hi ha altres efectes que es deriven de la polarització en la composició social dels diferents municipis. Professionalment Barcelona concentra els sectors més dinàmics, més modernitzadors, tant en l'aspecte econòmic com en l'aspecte tècnic. Professionals, tècnics i administratius es troben repartits de forma molt desigual en el territori (Taula 2). Els altres municipis de l'antiga àrea metropolitana —amb l'excepció de Sant Cugat, de característiques molt diverses a la resta— formen allò que podríem anomenar «la ciutat obrera», per tant una població amb menys capacitat de reconversió professional i més problemes laborals en les actuals condicions productives. L'edat és, de nou, l'únic factor que sembla poder compensar aquestes diferències i reequilibrar parcialment el dinamisme de la perifèria.

Taula 2**Classificació professional segons zones d'habitatge (en percentatges)**

	Barcelona	Resta A.M.	Total A.M.
Profess./Tècnics	21,4	11,1	17,2
Administratius	23,3	12,1	18,8
Comerc./Venedors	18,0	12,2	15,6
Treb. Serveis	13,4	18,1	15,3
Treb. Indústria	23,5	45,7	32,5
Agricultors	0	0,3	0,1
Total	(1451)	(987)	(2448)
%	100	100	100

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús; MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol 1: Informe general*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans. 2ª edició revisada.

2. Els trets comuns a la població de l'àrea a mitjan anys vuitanta

Vegem ara alguns trets comuns a la població de Barcelona i també de l'àrea metropolitana, que ens donen alguns perfils d'allò que constitueix una comunitat. En primer lloc trobem, a mitjan anys vuitanta, una gran estabilitat de la població: el 90% dels migrants són a Catalunya des de fa més de 12 anys; el 87% de la població viu al mateix municipi des de fa més de 12 anys; gran estabilitat als barris i a les vivendes; poca mobilitat territorial. És possible que posteriorment s'hagin produït més canvis i més mobilitat com a resultat de la variació en el preu de l'habitatge; amb tot, cal considerar que aquesta condició d'estabilitat, que intervé després de períodes de forta immigració, crea condicions per a una certa homogeneïtzació cultural. Aquest fet es pot observar, per exemple, en l'estudi dels fenòmens lingüístics: les generacions joves segueixen mostrant la divisió entre catalans i castellans, però, en el cas dels castellano-parlants, coneixen el català molt millor que les generacions adultes i velles, i apareix un fort creixement del bilingüisme com a negativa a optar per un dels dos grans grups lingüístics. És a dir,

s'opera una certa fusió d'elements culturals d'origen divers, fusió deguda a una llarga convivència de grups d'origen autòcton i forani que conserven molts pocs trets distintius originaris, atès que han canviat també les condicions econòmiques, polítiques, educatives, de comunicació, etc., en les que viuen (1).

Tot això no suposa que hi hagi homogeneïtat cultural o social, sinó que es va establint un sistema estratificat que presenta més continuïtat en les formes de vida i en els sistemes de valors que la que tenia en el passat.

Hi ha encara altres fets que ens demostren aquesta continuïtat de valors: per exemple, el paper atribuït a l'educació formal. Els estudis són els canals de mobilitat legítims, als quals tothom pensa que pot tenir accés. I això en una etapa en què l'accés als estudis superiors s'ha convertit, a diferència del passat, en condició necessària però no suficient per a l'obtenció d'alts nivells salarials. Els valors dominants i reconeguts són els meritocràtics —cosa que és un signe clar de modernitat social—, i, en conseqüència, d'una manera general, tot intent de millora de les posicions individuals passa per l'esforç acadèmic. Hi ha la idea generalitzada que els fills poden progressar a través dels estudis superiors: el 48,6% de la població que té fills vol que arribi als estudis superiors; el 42,7% diu que no té previst el nivell màxim d'estudis dels fills. Podríem pensar que aquest segon grup està format per membres de les classes baixes, però no és així: hi ha poques diferències per categoria socio-econòmica familiar. La possibilitat de progrés individual sembla oberta a tots els grups socials, sobretot perquè un dels grups socialment més visibles i valorats és el dels professionals i tècnics. El capital cultural, per dir-ho en termes típicament sociològics, apareix com a més legítim i abastable que el capital econòmic i que el capital social.

1) SUBIRATS, Marina (1991); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, Vol. 20: Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.

Vegem ara un altre tret relatiu al conjunt de la comunitat: en comparació amb altres ciutats europees, el procés de modernització que porta a l'afebliment i a la desintegració dels nuclis familiars està endarrerit: el 6,3% de persones majors de 18 anys viuen soles a Barcelona; el 3,0% a la resta de l'àrea. El fenomen de la solitud està sobretot vinculat a la vellesa. Aquestes xifres equivalen al 21% de les llars, mentre que les xifres dels mateixos anys a Londres donen ja el 25%, l'any 1980 a Suïssa eren del 29% i a Suècia del 33%. En relació al conjunt espanyol, en canvi, aquest procés està més desenvolupat en l'àrea metropolitana: l'any 1981 el percentatge de llars de persones que viuen soles era, a Espanya, del 10,24% (2).

Es tracta, de fet, d'un indicador important, relacionat amb la pèrdua de les característiques de la família tradicional i l'augment de les formes de vida individualistes, que fan predominar els projectes personals enfront dels del grup familiar. L'afebliment dels vincles familiars planteja, d'una banda, dificultats als grups d'edat més febles, els vells i les criatures, i, en canvi, accelera l'activitat professional i de lleure de la població adulta. Requereix, per tant, un conjunt de canvis en els serveis col·lectius. Doncs bé, Barcelona es troba en el mateix procés d'individualització que les altres ciutats europees, però els vincles familiars es mantenen encara amb més força que en altres llocs. Cal tenir present, però, que és molt probable que el fenomen del trencament de vincles familiars s'estigui accelerant com a resultat de la represa econòmica. Atès que la crisi econòmica anterior l'havia frenat, val a dir que les altes taxes d'atur femení i l'encariment de la vivenda poden seguir frenant-lo parcialment.

En conjunt es pot dir, en relació a la família, que la societat barcelonina i metropolitana ha adoptat plenament el model de família nuclear, i que és encara una societat força familista, potser com a resultat de l'escàs desenvolupament dels serveis

típics de l'Estat del benestar. Heus aquí alguns exemples: un 73% de la població demana ajut als parents en cas de malaltia, un 60% demana ajut en cas de dificultats econòmiques. La xarxa de la família segueix funcionant molt —encara que s'hagi afeblit en comparació amb el funcionament tradicional—, i això fa més difícils les situacions dels solitaris, sobretot en les edats elevades. Però, com deia més amunt, no podem excloure que de cop aquestes xarxes s'ensorrin; tot fa pensar que les ideologies familistes ja es troben molt minades, i que si la família encara funciona com a xarxa de solidaritat és perquè no hi ha formes alternatives d'ajut, i no perquè correspongui als valors i desitjos de la població.

3. Les diferències de posició: principals factors que les generen

Hem vist fins aquí alguns trets de conjunt de la població barcelonina; vegem ara algunes de les seves fragmentacions internes. Aquestes fragmentacions s'estableixen en relació als eixos clàssics: diferent accés al treball, diferent quantitat de recursos econòmics, diferents condicions d'habitatge, diferent accés als estudis superiors, etc. De fet, diferències en gairebé totes les dimensions que analitzem. N'assenyalaré només algunes que sovint són ignorades en les anàlisis de l'estructura social, i que crec que en aquest moment tenen importància.

3.1. Les diferències d'accés als diversos cursos

a) S'observa un diferent accés a les innovacions socials: aparells que faciliten la feina domèstica o professional, que permeten d'obtenir informació, que suposen una millor gestió dels diners, etc. Per exemple, hi ha molta diferència, segons la categoria sòcio-professional del cap de família, en l'ús de targeta de crèdit, de compres a l'engròs o a fàbrica, etc., és a dir, tot allò que permet comprar d'una manera més barata, o utilitzar millor els diners de què es disposa, de tal manera que podem veure com les famílies de classe baixa no solament disposen de menys recursos econòmics, sinó que, a més, treuen menys rendiment d'aquests

2) FLAQUER, Lluís i SOLER, Joan (1987), "La familia española en transición". Treball encara no publicat que m'ha estat comunicat pels autors.

recursos, per falta d'informació o de disponibilitat de diners en el moment adequat. La societat barcelonina és, cada vegada més, una societat molt complexa, en la qual cal disposar de molta informació fins i tot per obtenir els ajuts existents. Esdevé una societat que funciona per codis no coneguts i que no es troben a l'abast de tota la població. Els grups més pobres, menys escolaritzats, més vells, experimenten una marginació creixent, donada la dificultat d'accés a aquest conjunt de codis elaborats pels sectors més escolaritzats, i amb una xarxa més ampla de connexions. Aquest fet repercuteix també en la dificultat d'accés a la informació dels programes o institucions que podrien ajudar en els casos més problemàtics —i aquest em sembla un dels aspectes claus que s'ha de plantejar l'Administració. Crec que seria útil replantejar la forma d'intervenció en relació a determinats col·lectius; és interessant d'observar, per exemple, com el consum de determinats productes s'ha imposat perquè la publicitat ha utilitzat un tipus de missatges i de llenguatges molt populars, que no solament eliminen la por del consumidor a allò que desconeix sinó que gairebé el forcen a accedir-hi; en canvi, la informació relativa als serveis disponibles és molt més escassa, passa per circuits molt complicats i utilitza llenguatges molt més críptics, de manera que tot plegat tendeix a crear un mur de dificultats per als sectors més marginats que podrien ser-ne usuaris.

b) Existeix, també, un ús diferenciats del territori: les categories baixes fan la majoria de les seves compres al barri, tenen els seus amics i parents en la mateixa escala o al mateix barri, no fan ús dels equipaments culturals del centre de Barcelona. És a dir, actuen en relació al territori, d'una forma que podríem anomenar defensiva; l'espai que dominen es reduït, la resta no els pertany. És cert que aquestes actituds estan molt vinculades a l'edat, que són sobretot les persones velles les que mostren menys mobilitat. Però també compta el grup social al qual es pertany. En aquest sentit, apareix el fet que determinats grups socials, com les classes baixes, els vells, les mestresses de casa, han perdut els avantatges que donava la vida

en forma de comunitat —la solidaritat dels veïns, les xerrades dels vespres, les festes del barri— sense haver guanyat —o només d'una manera molt limitada— els avantatges d'una societat urbana: la tria de les amistats, de les formes de lleure, la mobilitat territorial, l'accés a la diversitat cultural, etc.

c) Tenim, finalment, les diferències econòmiques. Un estudi sobre la distribució de la renda familiar disponible per càpita l'any 1985 (3) mostra que la distància màxima, a Barcelona, és de 100 (Nou Barris) a 194 (Sarrià-Sant Gervasi). Dels altres municipis de l'àrea metropolitana, només Sant Cugat se situa per damunt de la renda mitjana de Barcelona, i Sant Just Desvern s'hi acosta força. Els altres es troben per sota, amb l'extrem de Santa Coloma de Gramanet, la renda familiar de la qual no arriba a la meitat de la de Barcelona. També en l'Enquesta Metropolitana de 1986 es van obtenir dades econòmiques de la població que ens permeten una classificació de les llars segons els seus recursos (es van considerar pobres, seguint una metodologia habitual, les llars de renda inferior a la meitat de la renda mitjana per habitant, i acomodats els valors de la renda per càpita de tres vegades el de la renda mitjana) (Taula 3).

Taula 3

Situació econòmica de les llars de l'àrea metropolitana de Barcelona

	%	Volum aprox. de població	Nombre de llars
Llars indigents	1,3	39.334	10.631
Llars pobres	22,2	671.698	181.540
Llars intermedies	59,6	1.803.297	487.378
Llars acomodades	4,1	124.052	33.528
Falten dades	12,8		

Font: MIGUELEZ, Faustino i LOPEZ, Pedro (1988); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*. Vol. 19: *La pobresa a l'àrea metropolitana de Barcelona*. BUSOM. Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans.

3) OLIVER, Josep; BUSOM, Isabel i TRULLÉN, Joan (1989), "Estimació de la renda familiar disponible per càpita de Barcelona, els seus districtes i els 27 municipis de la Corporació Metropolitana de Barcelona 1985", Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Cal ara que ens preguntem quines són les característiques individuals o de grup que tendeixen a generar una major diferenciació. Vegem-ne algunes.

3.2. Renda i lloc d'origen

Si establim una jerarquia de diferències econòmiques, per exemple en els districtes de Barcelona, d'acord amb l'estudi d'Oliver, Busom i Trullén, podem observar que aquesta jerarquia és gairebé paral·lela a la dels percentatges de nascuts a Catalunya obtinguts en l'Enquesta Metropolitana 1986. En efecte:

a) El districte més pobre, i amb major percentatge de migrants, és el districte 8, Nou Barris. És seguit pel districte 1, Ciutat Vella, que constitueix en certa manera l'excepció, perquè es troba en una posició intermèdia en relació al percentatge de nascuts a Catalunya, però té rendes molt baixes com a conseqüència de l'envelliment de la població que hi viu.

b) Vénen després tres districtes que tenen característiques socials bastant similars: Horta-Guinardó, Sant Martí i Sant Andreu; les rendes familiars són molt similars, així com també el percentatge de nascuts a Barcelona.

c) El districte 3, Sants-Montjuïc, ocupa una posició intermèdia en els dos rangs.

d) Finalment queden quatre districtes: Gràcia, Eixample, Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi, per aquest ordre, que presenten característiques típiques de les classes mitjanes i altes i tenen els majors percentatges de nascuts a Catalunya.

Aquest rànking econòmic és molt conegut, no es tracta de cap novetat; allò que vull posar de manifest és la coincidència amb la variable dels nascuts a Catalunya. Evidentment, aquesta constatació ens podria portar a conclusions errònies, com per exemple la de creure que la societat catalana és hostil als immigrants, o que hi ha discriminació per raó d'origen. No es tracta d'això, sinó de les característiques de molts dels immigrants que van arribar a Catalunya fa uns anys, i van ocupar les posicions menys qualificades. Els immigrants que van

Taula 4

Relació entre categoria socio-econòmica del cap de família i origen geogràfic familiar (*)

	Tots catalans	Matrim. mixt	Altres mixt	Tots fora
Cat. altes	26,0	16,7	6,4	5,7
Cat. mitjanes	41,9	38,6	26,2	23,8
Cat. baixes	30,2	43,9	65,9	66,6
no class.	1,6	0,4	1,6	4,4
Total	(1514)	(1038)	(1637)	(723)
%	100	100	100	100

* L'origen geogràfic familiar ha estat construït a partir del lloc de naixement dels diversos membres de la llar. "Tots catalans" i "Tots fora" fan referència a les llars on tots els membres són nascuts a Catalunya o tots són foranins. "Matrimoni mixt" a les llars on un dels membres de la parella principal és nascut a Catalunya i l'altre no. "Altres mixt" a les llars on hi ha membres nascuts a Catalunya i altres no, i que correspon, en la majoria dels casos, a llars de pares immigrants i fills nascuts a Catalunya.

Font: IZQUIERDO, Maria Jesús; MIGUELEZ, Faustino i SUBIRATS, Marina (1990), *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*. Vol.1: Informe general, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans 2ª edició revisada.

entrar a la societat catalana amb categories socio-econòmiques altes s'hi han mantingut. Veient la Taula 4, podem comprovar que les proporcions de categories altes i mitjanes baixen paral·lelament al grau de catalanitat de la composició de la llar, mesurant el grau de catalanitat a partir del lloc de naixement dels diversos membres de la llar. Però cal remarcar dos fets: d'una banda, que també hi ha llars d'immigrants de categories altes; i d'altra banda, que podem observar, a través de la distribució de les llars formades per parelles d'origen geogràfic mixt, com es van atenuant les diferències de posició entre catalans i immigrants.

3.3. Les diferències per raó d'edat i de sexe

Hi ha també diferències generades per raó d'edat i de sexe que són importants. Per una banda, la situació

de les persones grans, que, estudiades com a grup, mostren la major precarietat dels seus recursos en tots els terrenys: econòmics, culturals, socials, etc. Evidentment, es barregen en la situació de les persones grans factors diversos: la vellesa implica viure d'una pensió, i per tant veure com disminueixen els recursos; però també compta el fet que les generacions velles tenen qualificacions menors que les actualment adultes i categories socio-econòmiques més baixes. I tenen, també, menors nivells culturals, amb el que això suposa de marginació en la societat actual. Alhora, estar jubilat implica la pèrdua d'estímuls i de contactes personals, molts dels quals s'estableixen a partir de l'activitat productiva. De nou, per dir-ho en termes sociològics: la gent gran disposa de menys capital econòmic, de menys capital cultural i de menys capital social que la gent adulta. Pensar en millorar la qualitat de vida d'aquest col·lectiu implica tenir en compte aquests factors, i no exclusivament els mitjans econòmics.

Pel que fa als joves, voldria només apuntar un fet: malgrat que el seu nivell cultural és superior al de les generacions adultes, i malgrat que el nostre model cultural els dóna, aparentment, una posició de privilegi, tenen molt escàs poder real, tant en termes econòmics com de possibilitats d'intervenció i de decisió en la vida col·lectiva. Participen més que la gent vella en el

model de consum, i disposen de més equipaments i espais propis per al seu lleure; però això ho fan des d'una posició d'escassa autonomia, atès que a molts els manca la condició necessària, en la nostra societat, per obtenir-la: l'accés a una ocupació estable que els permeti organitzar plenament la seva vida. Segons els resultats de l'Enquesta Metropolitana observem que, l'any 1986, més de la meitat dels homes joves vivien en la llar paterna fins als 28 anys; per a les dones joves això succeïa fins als 25 anys. És a dir, hi ha un efecte d'infantilització, compensat pel consum relativament autònom, i per la tolerància, i fins i tot el ressò, que socialment es dóna a les subcultures juvenils. Fora dels àmbits culturals, la seva capacitat d'intervenció és molt limitada.

Quant a les diferències per raó de sexe, cal dir que s'estableixen encara de forma molt important: si bé trobem petits col·lectius de dones amb categories socio-econòmiques altes i bons nivells d'ingressos, cosa que suposa una novetat en relació al passat, es tracta de grups molt minoritaris. Una de les situacions diferencials importants es la de les llars on el cap de família és una dona (Taula 5); aquestes llars es troben en els nivells de pobresa en una proporció de més del doble que les llars on els ingressos principals provenen d'un cap de família masculí. Els canvis en la situació de les dones afecten favorablement sobretot a les de

Taula 5

Condicció socio-econòmica de la llar segons procedència dels ingressos familiars

	Pobres	Intermedis	Acomodats	No sap/ no cont.	
Tots CF Masculí	21,1	62,0	4,1	12,8	(2207)
Tots CF Femení	47,4	43,1	4,2	5,1	(312)
Tots Caps Masc./Fem.	14,0	67,9	6,3	11,7	(1088)
Tots Cap Masc./Família	28,1	55,3	1,8	14,8	(688)
Tots Cap Fem./Família	46,9	41,0	3,5	8,5	(65)
Tots Caps Masc./Fem./Família	20,6	56,9	3,7	18,7	(451)
Resta	78,0	15,7	0,0	6,4	(69)
Mitjana	23,5	59,8	4,2	12,7	(4881)

Fons: MIGUELEZ, Faustino i LOPEZ, Pedro (1988); *Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona*, Vol.19: *La pobresa a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans.

classes mitjana, que han pogut accedir a l'autonomia a través de l'ocupació i els estudis; per a les dones de classes baixa, en canvi, no és evident que les coses millorin: l'afebliment dels vincles familiars tendeix més aviat a precaritzar la seva situació, a convertir-les més sovint en les úniques responsables dels fills, havent per tant d'assumir alhora tasques laborals i domèstiques. S'està produint arreu un fenomen de feminització de la pobresa, que té arrels diferents segons els països, però que en el món occidental es deriva, en gran part, d'un enfortiment dels drets de l'individu enfrontats als vincles familiars, sense que s'hagi produït encara el ple reconeixement social de la dona en tant que individu, ni s'hagin resolt col·lectivament les tasques relatives a la reproducció.

4. Els sistemes d'acció i de relació: els grups ideològicament hegemònics

M'he referit, fins aquí, a les diferències de posició d'alguns col·lectius dins la societat metropolitana. Però, com he dit a l'inici, pensar la ciutat no és únicament descriure les diferències de recursos entre els seus habitants, sinó veure la capacitat d'una societat per actuar damunt ella mateixa, tot transformant-se, i les possibilitats de cadascun dels grups per a reformular la vida col·lectiva, sigui des del punt de vista urbà, laboral, cultural, per tal de millorar les seves condicions específiques. ¿Quines són les formes d'acció que empra avui la societat barcelonina, i quins són els grups que aconsegueixen imposar els seus criteris?

En aquest sentit, penso que cal sortir de l'esquema clàssic que feia recaure els dos pols d'acció enfrontats en la burgesia i el proletariat. Si en alguns àmbits de l'acció col·lectiva, probablement els més determinants, aquesta dicotomia constitueix encara l'eix que explica els conflictes i les opcions dels ciutadans, en altres, com el cultural i el de formulació de polítiques concretes, els grups socials més visibles i més actius són uns altres. Les formulacions polítiques, els programes dels partits, eviten les posicions extremistes, els llenguatges «de classe»; el mateix personal polític— i no només els representats elegits, sinó també les persones que treballen a

l'Administració— procedeix majoritàriament de la classe mitjana. L'acció col·lectiva pública, s'exerceix en funció de les formulacions, ideologies i projectes d'aquesta classe mitjana, mentre la gran burgesia actua habitualment a través d'instruments privats i rarament formula projectes propis destinats a tota la col·lectivitat.

A Catalunya les característiques de l'acció de l'Administració han adquirit gran importància, en la dècada dels vuitanta. Durant el franquisme l'acció dels diversos grups i classes socials no podia ser exercida a través de canals institucionals; quedaven només petites possibilitats marginals d'intervenció. Que traduïdes en termes de ciutat eren la lluita per aconseguir una escola o un camp d'esports, o la publicació de llibres en català, o l'afirmació de determinats valors socials a través del teatre independent. La instauració del marc democràtic ha suposat una normalització respecte d'altres països i ciutats i, per tant, el creixement de l'acció institucional i el decreixement de l'acció autònoma dels grups socials en comparació amb l'etapa de la transició política. La participació a través de l'associacionisme és limitada: l'Enquesta Metropolitana 1986 va mostrar que el 36% de la població de 18 anys i més de l'àrea metropolitana, participa en alguns tipus d'associació; la més freqüent és la de clubs esportius (14,3%) i, en segon lloc, les associacions de pares d'alumnes. Menys del 4% de la població de 18 anys i més diu estar afiliada als sindicats, i menys del 3% a partits polítics.

Així doncs, baixa participació a través de les associacions.

D'altra banda, les grans ciutats actuals deixen poc marge per a l'acció autònoma dels diversos grups socials, perquè són societats molt complexes on cal establir equilibris difícils entre els interessos i necessitats dels diversos grups. En una paraula, en la conjuntura actual, la iniciativa en la construcció de les formes de vida col·lectiva no recau en allò que s'ha anomenat la «societat civil», sinó molt més directament en les institucions polítiques. Ara bé, aquestes institucions polítiques no suposen, per si mateixes,

l'adopció de cap tipus d'opció relativa a les formes de desenvolupament de la ciutat: depèn de quins grups socials ocupin les institucions i actuïn a través d'elles. És a dir, no voldria pas donar la impressió que no hi ha cap grup amb capacitat de protagonisme i de «pensar la ciutat»; he dit únicament que els grups que ho fan, avui utilitzen, de manera gairebé obligatòria, els instruments propis de les institucions polítiques. Així doncs, si una vegada descrita la «morfologia», per dir-ho així, de la ciutat, volem endinsar-nos en la consideració de la seva dinàmica i de les característiques que aquesta pren actualment, hem d'ocupar-nos, encara que sigui molt breument, dels grups que la dirigeixen, i de les formes d'actuació i els trets que els caracteritzen.

Doncs bé, és en aquest sentit que cal analitzar les formes ideològiques de la classe mitjana i d'allò que ha estat descrit com les seves dues fraccions més importants: la vella classe mitjana, formada sobretot pels petits propietaris, i la nova classe mitjana, formada pels sectors assalariats amb alta qualificació professional i tècnica. Dues fraccions que tenen molt en comú, començant per vincles de parentiu, però que tenen també posicions diferents en la societat, posicions que produeixen diferències en temes polítics, estètics i morals. I són aquestes diferències les que sovint trobem avui enfrontades en l'acció que s'exerceix damunt de la ciutat. Vegem només alguns trets d'aquesta diferenciació.

La vella classe mitjana té encara moltes de les característiques del grup que històricament s'ha conegut com a petita burgesia. La propietat dels mitjans de producció ha bastit la seva ètica, basada en l'esforç personal com a fonament de la riquesa i en l'acceptació de la desigualtat com a resultat d'una diferència en aquest esforç. S'oposa al creixement de la importància del sector públic, en el qual veu un competidor deslleial. Això no vol pas dir que sigui un grup insolidari, o més insolidari que els altres; la seva solidaritat s'exerceix com a «compassió» per als qui han quedat enrera, i per tant s'expressa molt més com a «caritat» que com a «justícia». Com que va dirigida a solucionar problemes dels individus, té un caire més paternalista, i és sovint més eficaç per a

resoldre els casos individuals. És també un grup social que dóna gran importància al manteniment de la família, sovint la base de funcionament de la petita propietat i de l'ascens social possible. L'interès en la continuïtat de la família la manté prop de l'Església i de la moral tradicional; tanmateix, els seus moments d'esplendor semblen trobar-se més en el passat que en el futur, fet que explica el caràcter conservador en molts àmbits, però no en tots. En matèria de canvis urbans, per exemple, sol ser menys conservadora que la nova classe mitjana, té menys reserves a destruir les restes del passat o a transformar els espais naturals; en efecte, la seva forma d'intervenció en la societat s'ha exercit tradicionalment mitjançant els negocis propis, per als que reclama un màxim de llibertat i un mínim de reglamentacions. «Donar feina», crear riquesa i llocs de treball és la seva fórmula per a millorar el món. Enfatitza la llibertat per damunt de la igualtat, i, per tant, fa poc esment de les polítiques de reequilibri social o urbà.

En alguns d'aquests aspectes, la nova classe mitjana veu les coses de manera molt diferent; es tracta d'un grup ascendent, que creix tant en nombre com en protagonisme social, i que basa la seva posició en la centralitat dels coneixements tècnics per a la nostra forma de vida. Berger ha descrit amb força agudesca alguns dels trets cabdals d'aquesta fracció de la classe mitjana: és modernitzadora en l'àmbit dels costums i anticapitalista pel que fa a l'organització de la producció (4). Està conquerint el seu espai social i per tant insisteix en el seu caràcter de portadora de valors universals, fet que li permet de buscar l'aliança de les classes populars. Ideològicament igualitarista i científista, accepta un elitisme que provingui del coneixement, no del naixement. És sobretot dispensadora de serveis, tant des del sector privat com des del públic, però en molts casos, sobretot en el de les noves professions i serveis, té més dificultats per a exercir a través de l'àmbit privat. Els instruments d'intervenció social que la caracteritzen, i a través dels quals pot mobilitzar recursos, són en gran part els de l'administració, atès que no disposa de propietat

4) BERGER, Peter (1989), *La revolució capitalista*, Barcelona, Peninsula.

de mitjans de producció. D'aquí que tendeixi a enfatitzar el paper de l'Estat, que entengui la solidaritat com una operació de justícia, per a la qual cal modificar les condicions generals i no atendre els casos individuals; la desigualtat és per a aquest grup producte de l'estructura social, no de les possibilitats individuals. Tot l'aboca, en aquest sentit, al creixement dels aparells burocràtics. Més conservadora que la vella classe mitjana, en determinats àmbits com la transformació dels espais, li cal, de tota manera, marcar-los amb la seva empremta, refer-los: refer els barris, remodelar, modernitzar les cases amb façanes velles, etc., sobretot perquè determinades transformacions, com les grans operacions urbanes, se li escapen de les mans per entrar de ple en les formes capitalistes, esveradores pel que tenen de destrucció sense control; i també pel fet que necessita, actualment, formes d'ennobliment i arrels d'entroncament amb el passat com tot grup ascendent en determinats moments de la seva evolució.

Com tantes altres ciutats del món occidental, Barcelona és un escenari privilegiat de les relacions entre aquests dos grups, dels seus pactes, conflictes i trencaments, precisament per la manca de protagonisme d'altres grups socials. Aquests dos grups —que no podem tampoc identificar d'una manera mecànica amb els dos partits hegemònics— lluiten per a mostrar al conjunt de la societat la seva superioritat en la gestió de les coses. D'aquí, per

exemple, la importància de les polèmiques desenvolupades en relació als sectors pobres i a les necessitats més urgents: s'estableix la competència per l'hegemonia, per constituir-se públicament com qui millor representa els interessos de la col·lectivitat. Els pobres, en canvi, són avui un grup totalment fragmentat, potser més que mai, perquè procedeixen de segments molt diversos, més, per exemple, que durant els seixanta, quan hi havia el tret comú de la immigració.

¿Què representa, o pot representar en el futur, la predominança de cadascun d'aquest dos grups, per a la ciutat?. Opcions molt diferents, certament, si bé incloses dins la lògica de conjunt d'un mateix model, el d'una societat que es pot permetre poques originalitats. És cada dia més potent un tipus de lògica política que sobrepassa les opcions locals, no solament les de cada ciutat, sinó fins i tot les de cada Estat. Però aquest ja seria un altre tema. Dels equilibris entre aquests dos grups, de la capacitat de cadascun d'ells per a respondre als reptes del benestar i de la modernització i per agrupar entorn seu a altres classes socials, dependrà que «l'estil» de Barcelona variï en un sentit o en un altre; que la societat barcelonina sigui més o menys capaç d'intervenir sobre si mateixa i de reequilibrar el seu teixit social, per tal de mantenir-se diversa però no excessivament desigual.